

around 50,000 to 100,000 years ago. This section explores the cognitive, social, and biological factors that contributed to the emergence of language, highlighting the role of communication in human survival, cooperation, and cultural development. It examines theories of language origins, including the gestural hypothesis and the vocalization theory, shedding light on the gradual transition from primitive communication systems to fully developed languages. Language plays a pivotal role in shaping individual and collective identities, as well as in defining cultural, ethnic, and national boundaries. This section delves into the complex interplay between language and identity formation, exploring how language varieties, dialects, and accents reflect social hierarchies, power dynamics, and historical legacies. It examines the role of language policy, linguistic imperialism, and language revitalization efforts in shaping linguistic landscapes and preserving linguistic diversity. Language is a potent instrument of power, influence, and social control, wielded by governments, institutions, and dominant social groups. This section analyzes the dynamics of language power, exploring how linguistic ideologies, linguistic discrimination, and language hegemony shape access to resources, opportunities, and social mobility.

USED LITERATURES:

1. <https://medium.com/@abdulshaikh5253/unlocking-the-power-of-language-navigating-the-nuances-impact-and-evolution-of-human>
2. https://www.linkedin.com/pulse/power-stories-unlocking-language-learning-through-03x9f?trk=article-ssr-frontend-pulse_more-articles_related-content-card
3. <https://chat.openai.com/>

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA ASPEKTUALLIK DOIRASIDAGI YONDASHUVLAR

Imamov Navruz Pattaqulovich

Samarqand davlat chet tillar instituti
mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada aspektuallikni aniqlashda va uning xususiyatlarini shakllantirishda zamonga aloqador bo‘lgan fe‘l ma’nosini shu kabi komponentlarni o‘z ichiga olishi tahlil qilingan. Hozirgi zamon tilshunoslikda fe‘lga xos bo‘lgan zamon va aspekt kategoriyalari ba’zi aspekt tushunchalari misollar yordamida yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: aspekt, temporallik, aspektuallik, aspektual ma’no, kuzatuv nuqta, perfektiv, imperativ, perfektiv, imperfektiv

Annotation: In this article analyzes the inclusion of such components in the meaning of tense-related verbs in determining aspectuality and forming its characteristics. In modern linguistics, the categories of tense and aspect characteristic of verbs are explained with the help of examples of some aspect concepts.

Key Words: aspect, temporality, aspectuality, aspectual meaning, observation point, perfective, imperative, perfective, imperfective.

Аннотация: В данной статье анализируется включение таких компонентов в значение грамматических глаголов при определении аспектуальности и формировании ее характеристик. В современном языкознании категории времени и вида, характерные для глаголов, объясняются с помощью примеров некоторых видовых понятий.

Ключевые слова: аспект, временность, аспектуальность, видовое значение, точка наблюдения, совершенный, императивный, совершенный, несовершенный.

Tilshunoslikda aspekt keng ma'noda bir qator tillarda fe'lga xos xususiyatlarning grammatik shaklga yoki leksik vositalar orqali o'sha grammatik mazmuni belgilaydigan semantik ifodalarni tavsiflaydigan atama sifatida qaraladi. Soddaroq qilib aytadigan bulsak aspektni aniqlashda va uning xususiyatlarini shakllantirishda zamonga aloqador bo'lgan fe'l ma'nosini ikki qarama-qarshi guruhga ajratish mumkin. Fe'lga xos bo'lgan zamon va aspekt kategoriyalari ba'zi tillarda bir-biriga bog'liq hodisa sifatida qaralsa, boshqa tillarda bir birini to'ldiruvchi kategoriya sifatida qaraladi.

Zamon, ko'plab tillarda fe'lning asosiy grammatik kategoriyalaridan biri bo'lib voqea-hodisani vaqt kechimini anglatadi. B. Komrining ta'kidlashicha zamon vaqt kechimida aniq yo'nalish yoki nuqtaga ega bo'lgan va grammatik ko'rsatkichlardan iborat ega kategoriya hisoblanadi. Shunga o'xshash fikrni K.Smit ishlarida ham uchratish mumkin (B.Comrie 1985:9), (C.Smith 1991:136). Takidlash joizki ko'pgina tillarda hozirgi o'tgan va kelasi zamonlar tan olinadi. Lekin hamma tillarda ham ushbu uch zamoni ajrata oladigan yoki umuman olganda, hamma zamoni farqlovchi grammatik vositalar mavjud emas. Shuning uchun ham mazkur tillardagi fe'l sistemasini qiyosiy o'rganishda zamon va aspekt tahlili uzviylikda amalga oshiriladi. Bundan tashqari, zamon yoki aspekt tahlili temporal hodisalar doirasida ko'rib chiqiladi. Aslini olganda, har bir kategoriyani belgilovchi ham grammatik ham leksik vositalar umumlashtirilgan holda amalga oshirilishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Bevosita aspektga tegishli bo'lgan ta'riflarga e'tibor qaratadigan bo'lsak, bu sohaga tegishli ta'rif va tavsiyalarda ham turlicha yondashuvlarni o'rganishimiz mumkin. Jumladan, B. Komri (1976:3) aspektni "vaziyatni ichki vaqtinchalik ko'rishning turli usullari" deb ta'riflaydi.

Ko'plab Yevropa tillarida aspekt ma'nosini qiyosiy o'rgangan O.Dahl qo'yidagi fikrni bildirdi. Aspekt bilan bog'liq tahlillarni temporallikdan ajratib bo'lmaydi: ikkala hodisa ma'lum voqega tegishli voqea-hodisalarni ifodalovchi lisoniy sathlar sanaladi. Ammo ular orasidagi farq grammatik jihatdan butunlay boshqacha. Aspekt vaqt bilan bog'liq ammo u zamondan farq qiladi. Muallif fikricha, zamon kategoriyasi diektik kategoriya bo'lib, ular voqea-hodisalarni nutq momentiga bog'laydi. Aspekt diektik bo'lmagan kategoriyalar sirasiga kiradi (O.Dahl, 1985). Zeno Vendler aspekt va zamoni farqlashning qo'yidagi usullarini taklif qiladi: Aspekt vaziyatini, vaqtini hech nimaga bog'lash bilan bog'liq bo'lmagan hodisa yoki bir vaziyatning harakat tanlovi bilan bog'liq. Vaziyatda ichki vaqt (aspect) va tashqi vaqt (zamon) orasidagi farqni aytish mumkin (Z. Vendler, 1967).

Qardosh bo'lmagan tillarda qiyosiy tadqiqotlarni leksik grammatik kategoriyalar jumladan zamon yoki aspektuallik nuqtai nazaridan o'rganish olamni temporallik bilan bog'liq lisoniy xaritasini chuqurroq tushunish imkonini beradi. Bu orqali biz qardosh bo'lmagan tillardagi grammatik yoki leksik vositalarning turli sathlariga xosligi, ularning ifodalanishi aspectual ma'nolarini shakillantiruvchi leksik grammatik vositalarini taqqoslash imkonini beradi. Xususan predikat ifodalaydigan ma'nolarni turli tipdagi ravishlar bilan grammatik shakillar o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganish aspektual munosabatlarni aniqlash imkonini beradi. Bu grammatik shakillar hamda leksik vositalar turli tillar tizimida turlicha ifodalanishiga aniqlik kiritadi. Shu jumladan ushbu tillardagi zamon shakillari yoki aspektual ma'nolarning o'xshash jihatlarini ham aniqlash imkonini beradi. Jumladan ingliz va o'zbek tillaridagi aspektuallik ma'nolarini taqqoslashda birinchi navbatda ushbu tillarning fe'l sestimasiga xos bo'lgan kategorial belgilarini qiyoslash bundan tashqari fe'l bilan ifodalanadigan ma'nolarga ta'sir qiladigan etadigan turli tipdagi ravishlar temporal vositalarni taqqoslash imkonini yaratadi. G'arb tilshunosligida aspektual ma'nolarni ifodalanishi borasida yetuk olimlar o'z tadqiqotlarini olib borgan. Jumladan, Bernard Komrie, A. Freed, J.L. Bybee, Osten Dahl, C. Bache, L.Brinton va boshqalar. O'zbek tilshunosligida esa bu borada ham qator ishlar amalga oshirilgan bo'lib aspektuallik semantikasi rus tilshunoslari W.Maslov, A.Bandarko, Shelyakin, E.Padichuva, B.Pavlov kabi tilshunoslarni qarashlari asosida shakillandi. Jumladan, bu borada Dmitriy Nasilov, G'aniyev kabi tilshunoslar turkey tillarda aspektuallik borasida qator ishlarni amalga oshirdi. Xususan, o'zbek tilida aspektual semantika borasida ham Dmitriy Nasilovning qator maqolalari va monografiyasini keltirish mumkin. Bundan tashqari B. Rizayev, G'. Mirsanov, O.Shukurov, Nurmuxammedov, Mingliyeva, Muminova kabi tilshunoslar ham o'zbek, ingliz, rus, nemis tillarida aspektual semantikani ifodalanishini tadqiqini amalga oshirgan. Jumladan, G'. Mirsanov hamda Muminova ingliz-o'zbek, nemis-o'zbek tillaridagi "yurish" harakati fe'llarini aspektual semantikasini taqqoslagan. O. Shukurov hamda Mingliyeva

o‘zbek tilidagi yetakchi, kumakchi fe‘llar birikmasini harakat tarzi kategoriyasi sifatida o‘rganishga harakat qilgan. Takidlash joizki ingliz va o‘zbek tillarida fe‘l sestimasi predikat ifodalaydigan aspektual ma‘nolarga ta‘sir qiladigan temporal ravishlar yoki adverbial konstruksiyalar qiyosiy tahlili shu davrgacha amalga oshirilmagan.

Imperfektiv kuzatuv nuqtali aspekt vaziyatning bir qismiga shu jumladan boshlang‘ich yoki yakuniy nuqtalarga emas voqea-hodisalar kechimiga qo‘llaniladi.

Perfektivlik va Imperativlik farqiga kelsak unga perfektivlik muddatning yo‘qligi yoki chegaralangan xususiyatli xarakterini o‘z ichiga oladi. Xolbuki imperfektiv aniqlovchi xususiyatga nisbatan aniqlanmagan xodisa sifatida tavsiflash kerak. Aksincha, imperfektiv vaziyatning kechimidagi harakatning vaqtinchalik tuzilishiga ishora qiladi. Vaziyat jihati an‘anaviy ravishda leksik jihat deb ataladigan narsaga mos keladi; u ham ichki jihat (H. Verkuyl, 1972, 1993) yoki Aktionsart sifatida tanilgan. Bu voqea-xodisalarning ichki turini tasvirlovchi leksik-grammatik kategoriya bo‘lib, hodisaning vaqtinchalik tuzilishi yoki hodisa turi, ya‘ni ular o‘rtasidagi munosabat fe‘l, unga birikadigan boshqa til vositalari birgalikda ifodalanadigan hodisa turidir. Vaziyatni ifodalovchi leksik bo‘laklarga xos bo‘lgan belgilarga ishora qiladi va u turli hodisa turlarini farqlaydi.

1. Mary ate a banana in 5 minutes. Marya bananni 5 daqiqa yedi.

2. Mary ate banana for 5 minutes. Marya bananni 5 daqiqada yedi.

Bu davomiy va yakunlovchi jumla o‘rtasidagi qaraqma-qarshilikni ko‘rsatadi. Bunda “eat” fe‘li doimiy bo‘lsa, bu jumalardagi aspektual farqlar to‘ldiruvchi (banan, bananlar) orasidagi farq bilan bog‘liq bo‘lishi takidlanadi. Bundan tashqari in 5 minutes tugallanganlikni bildiruvchi temporal adverbial sanalsa, *for 5 minutes* birikmasi durativlik aspektual semantikani anglatadi.

Takidlash joizki, fe‘l vaziyatni vaqtinchalik chegara yoki yakuniy natija sifatida tavsiflaydi. Bu vaziyatning jihati, gap esa vaziyatni davom etayotgan (progress/davomli) yoki tugallanmagan sifatida taqdim etadi va bu fe‘l bilan ifodalanadigan kuzatuv nuqta aspekti bilan bog‘liqlikni namoish etadi. Aspekt morfologik, semantik va sintaktik realizatsiyaga ega. Uning morfologik, semantik va sintaktik xususiyatlari ko‘plab tilshunoslar tomonidan keltirilgan. Shuni takidlash kerakki, ko‘pincha morfologik va semantik komponentlarning ba‘zilar chalkashtirib yuborishadi. Lekin ularni aniq ajratib ko‘rsatish kerak bo‘ladi. Chunki, ikkala komponent ham aspekt turini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Morfologik komponent voqea-hodisani bir butunligicha ifodalovchi hodisa sifatida baholansa, semantik component voqea-hodisani kechishi va uning ichki tabiatini belgilashga, aniqlashtirishga xizmat qiladi.

K. Smit fikriga ko‘ra, perfekt anglatadigan vaziyatning yakuniy nuqtasidan tashqarida bo‘lgan harakat yoki vaziyatning ta‘siri ham kuzatiladi (C. Smith, 1991).

Mazkur hol kontekst semantikasi sanaladi. Ko‘rinadiki morfologik jihatdan faqat perfekt va imperfektni ajrata olamiz. Xidopolus aspektni Grammatik shakillar bilan bog‘laydi. U perfekt f‘el harakatning tutgan nuqtasini ifodalovchi ko‘makchi fe‘l (have) va fe‘lning shaxssiz shakli bilan yasaladigan perfektiv tushunchaga nisbatan qo‘llaniladi (Xydopolus 1995;130), deb tushuntiradi.

Perfektning morfologik xususiyati kuzatuv nuqta aspektida anglashiladigan perfektiv ma‘nodan farq qiladi. Vaziyat turi “fe‘l va fe‘l” iboralarini o‘ziga xos aspektual xususiyatlariga ko‘ra tasniflash bilan bog‘liq (Xydopolus, 1995;118). Bu borada Z. Vendler (1957,1967) ingliz tili uchun eng maqbul tasnifni taqdim etgan. U tomonidan amalga oshirilgan fe‘llarning aspektual tasnifi ular bildiradigan hodisa turiga asoslanadi. U fe‘llarning ichki tuzilishini tekshiradi. Quyi hodisalar, ketma-ket bosqichlar va uni tashkil etuvchi boshlang‘ich va oxir tugagan nuqtalar e‘tiborga olinadi. Ular vaqt bilan o‘zaro bog‘liq bo‘lib, fazalar ketma-ketligida o‘zgarishlarni tasvirlashda foydalaniladi. Bunda usha o‘zgarishlarni belgilovchi vaqt ko‘rsatgichlarga e‘tibor qaratiladi. Z. Vendlarning fe‘llarining faoliyat, tugallanish natija tasnifi va holat quyidagicha ta‘riflanadi.

a) (activity) faoliyat fe‘llari vaziyatlarni vaqt o‘tishi bilan ketma-ket bosqichlardan iborat bo‘lgan holda kodlaydi.

b) (accomplishment) tugallanish fe‘llari ham vaziyatlarni ketma-ket bosqichlarga ega bo‘lishini tavsiflaydi, lekin ular faoliyatdan o‘ziga xos yakuniy nuqtani kodlashi bilan farq qiladi (Masalan: to build a house bunda terminal nuqtasi va natija turi ma‘lum vaqt davomida o‘zgarish orqali erishiladigan natija.

c) (achievement) natijaga erishish fe‘llari (ozgina, fe‘l frazalari) xuddi (recognize a friend, do‘stni tanimoq), (reach the top, yuqoriga chiqish) kabi muvofaqqiyatga erishish fe‘llari vaziyatni o‘z vaqtida va bir zumda kodlashini bildiradi. Ular shunday qisqa vaqt ichida sodir bo‘ladiki, ular bir lahzalik sifatida qaraladi.

d) (state) holat fe‘llari xuddi (know- bilmoq, wont-istamoq, be sleep- uyquda bo‘lmoq) kodlangan fe‘llari bir xil holatlarni o‘z ichiga olgan va tugallanmagan yakuniy nuqtaga ega bo‘lmagan holatlardir (Z.Vendler, 1967). Holat fe‘llari vaqt o‘tishi bilan o‘zgarmaydigan va aniq yoki ko‘rsatmaydigan vaziyatlarni tasvirlash bilvosita, vaziyatning boshlanishi yoki tugallanishi hisoblanadi. Haqiqat shundaki, ularning o‘zgarmasligi ularning boshqa turdagi vaziyatlardan asosiy farqidir. Ko‘rinib turganidek, ularning barchasi o‘zgarishlarga ishora qiladi, lekin atamalar jihatdan bir biridan farq qiladi.

Holat aspekti va “ajralmas yakuniy nuqta” tushunchasiga ishora qiladigan bo‘lsak, faoliyat va holat fe‘llari tugallanganlik emas tugallanmaganlik hisoblanadi, chunki ular hech qanday yakuniy nuqtani kodlamaydi, bajarish va muvofaqqiyatga erishish fe‘llari esa tugallanganlikdir, chunki ular oxirgi nuqta hisoblanadi.

Shuningdek, tilshunoslar tugallangan va tugallanmagan aspekt farqini bildirish uchun tez-tez perfektiv va imperfektiv atamalardan foydalanadilar (Berntsen va Nimbkar 1982 yoki Borg va Azzopardi-aleksand 1997). Ammo perfektiv atamasi biroz boshqacha tushunchani, ya'ni natijasi ma'lum bir vaqtda saqlanib qoladigan tugallangan hodisani bildirish uchun ham qo'llaniladi. Perfektivlikni tugallanganlikdan farqlash kerak bo'ladi, chunki uga bogliq hodisa yoki harakatning natijasi yoki uning hozirgi vaqtga aloqadorligi bilan bog'liq. Shuning uchun keltirib o'tilgan perfektiv atamasi ushbu oxirgi u bilan chegaralanishi mumkin shuning uchun perfektiv atamasini faqat ushbu tushunchaga ishora qilish uchun ishlatilishi mumkin.

ADABIYOTLAR:

1. Z. Vendler Linguistics in philosophy. (Verbs and times). - New-York: Cornell university press, 1967. -P. 97-121.

2. H.J. Verkuyl A theory of aspectuality: the interaction between temporal and atemporal structure. -Cambridge University Press, 1993.

3. B. Comrie Aspect: An Introduction to the study of verbal aspect and related problems. -Cambridge University Press, 1976.

4. Imamov N.P. Semantics of perfective and imperfective aspect, nomli maqolasi American Journal of Philological Sciences Volume 04 ISSUE 03 pages: 13-18. 2024

5. Imamov N.P. Ingliz va o'zbek tillarida iterativlik aspektual semantikasini shakillantiruvchi temporal adverbiallar, nomli maqolasi So'z san'ati xalqaro jurnali 7 jild, 1 son. 2024

ADVANTAGES OF SUBJECT TEACHING

Yokubov Anvar

anvayoqubov26@gmail.com

Teacher, Samarkand Institute of Economy and Service

Fozilov Aminjon

Student, Samarkand Institute of Economy and Service

Annotation: A specialist instructor oversees all work in the same subject across multiple classes. He may have a designated room where he takes his classes. A class instructor is in charge of all or most of a class's work during the course of the year. No hard and fast standards can be established to determine the basis on which the head of an institution should distribute work among the various members of the staff. Arguments can be made both for and against each form of organization.

Key words: teacher, specialist, standardized, math, primary school, special classes.